

ПЕТАР ПЕШУТ

ТРАНСФОРМАЦИЈА ПРИЧЕ У АНЕГДОТУ У ДЈЕЛИМА
МАРКА МИЉАНОВА

I

Досадашњи сакупљачи и издавачи анегдота нијесу увијек диференцирали појам прича од појма анегдота. Чак и у наслову најобимније серије анегдотске грабе Мићуна Павићевића укључује се и појам „прича“: *Црногорци у причама и анегдотама*. Разграничење није извршио ни састављач до сада најобимније антологије црногорских анегдота Радосав Меденица иако се у наслову појављује само појам „анегдота“.¹

За сада, једноставно бисмо могли направити разлику између ратничко-патријархалне приче, с једне, и анегдоте, с друге стране, тако што бисмо анегдотом означили такву цјелину у којој је присутан само један догађај везан за једно мјесто, једно збивање, једну ситуацију, а у причи могу да буду најмање два. (...)

У ширем смислу, постоје знатније разлике између приче и анегдоте. Перо Слијепчевић је запазио разлике: „Приповетка прича, песма пева, анегдота пројцира“.² Ово запажање, када се односи на поређење еписке народне пјесме са црногорском анегдотом, лијепо је развио Геземан. По њему, пјесма „приказује, додуше, тип човека о коме је овде реч монументално, али га већином помера у временски неодређене сфере, а карактеролошке особености уопштава приповедно (подв. П. П.), те је, с малим изузецима, у психолошком погледу мало интересантна“.³ Када је, пак, у питању однос приче према

¹ Радосав Меденица, *Црногорске анегдоте* (антологија), Графички завод, Титоград, 1967.

² Перо Слијепчевић, *Анегдота као уметничко дело*, Записи, Цетиње, 1929, књ. IV, св. 4, 194.

³ Герхард Геземан, *Чојство и јунаштво старих Црногораца*, Обод, Цетиње, 1968, 14.

анегдоти, може се и другачије рећи: *прича је у односу на анегдоту различит облик мишљења*. Ако поћемо од тога да је прича уопште па и народна „излагање догађаја у њихову временском слиједу“, да је за њу битно „низање по начелу оног што се даље збило“,⁴ да се „распоред јединица приче остварује кроз одређене временске секвенце које све заједно сачињавају време приче“⁵ и да она задовољава изазване жеље, — анегдота је само један исјечак, једно збивање као врло важан, рекли бисмо, доминантан структурални елемент дијалогске прозе, у којој анегдота добива цјеловитост и компактност и поред тачног запажања Геземанова да она „лебди такоређи поред нас у великом лүку невезаног разговора“.⁶

Анегдота је драма у маломе, једна кратка сцена унутар које су на позорници збивања најчешће двије личности, које, као у драми, *говоре у своје име*. Одликује је краткоћа и крајња сажетост, не подноси реторичност; у њој нема мјеста за епизоде и споредније радње, разне коментаре и објашњења.⁷ Овим особинама анегдота се удаљује од структуре епског дјела,⁸ а као потврду навешћемо једно, у савременој теорији књижевности прихваћено, Шилерово запажање: „Сврха епског песника налази се већ у свакој тачки његовог кретања; због тога не хитамо нестрпљиво неком циљу већ са љубављу застајемо при сваком кораку“.⁹ Насупрот оваквој Шилеровој „формулацији епског закона“, анегдота управо нестрпљиво хита циљу, ослобођена свих споредних појединости, без временског смјењивања јединица у наративном току, крајње згуснута, којој се изнутра, као подтекст, придружује нешто драмско, „као унутрашњи став и као права суштина поетског света“.¹⁰ Отуда и специфичност у казивању анегдота, јер „тамо где свет постаје драмски, престаје свако посматрање“,¹¹ па се и тиме анегдота од приче разликује као посебан облик мишљења. Стога није чудно што *свако није у стању да лијепо исприча анегдоту*, да посебним начином усредсреди казивање на поенту.

⁴ Миливој Солар, *Идеја и прича*, (аспекти теорије прозе), Либер, Загреб, 1974, 90.

⁵ Радивој Микић, *Покушај заснивања појма „прича“* (запажање о структури нарације), Израз, Сарајево, 1976, св. 6, 930.

⁶ Герхард Геземан, Нав. дјело, 19.

⁷ То је ванредно осјетио Вук Караџић у објашњењима уз пословице које су, у ствари, добрим дијелом врло сажете анегдоте.

⁸ То не значи да у анегдотској грађи и образованијих сакупљача и приређивача анегдота, какав је био, на примјер, проф. Стојан Церовић, нећемо наићи на чисто епски начин излагања („Елем, једанпут о Ускрсу...“ (...) „Елем, поћи они тамо...“ — *Црногорци о себи и животу*, књ. II, 87).

⁹ Шилерове ријечи упућене Гетеу 21. маја 1797 — наведено по књизи Волфганга Кајзера, *Језичко уметничко дело*, СКЗ, Београд, 1973, 414.

¹⁰ Волфганг Кајзер, *Језичко уметничко дело*, СКЗ, Београд, 1973, 433.

¹¹ Нав. дјело, 433.

II

Пишући о књижевним дјелима Марка Миљанова, многи су истичали да у његовим разним дјелима има понављања, да се могу срести обрађени исти догађаји и личности, што је тачно, али није истичана способност старог војводе да у тим „повнављанима“, зависно од намјене дјела, знатно и жанровски спонтано мијења његову структуру, па чак и тежиште помјера у привидно истим цјелинама.

Осмотрићемо изближе како је поступио, с једне стране у *Животу и обичајима Арбанаса* и, с друге, у *Примјерима чојства и јунаштва* када пише о истом догађају — о погибији шаљских главара у Скадру.¹² Прије свега, овај догађај је саопштен у *Животу* у 208 редака, а у *Примјерима* у 54 реда — скоро четири пута краће. У чему су разлике или додаци?

У *Животу*, маниром старијих романсијера, војвода Марко прекида ток једне радње на драматичном мјесту, наставља други ток релативно опширно да би се поново вратио првом току („Но је вакат да се поврнемо младом Шаљанину (...) јер смо га на зло мјесто оставили“).¹³ Таквих поступака нема у *Примјерима*. Напротив, у *Примјерима*, у циглих двадесет и пет редака, стари војвода је саопштио све крајње сажето: о сукобу скадарског везира Бушатлије са царем, о сјечи царевих присталица, арбанашких главара; о позиву шаљским главарима; о њиховом доласку у Скадар и одбијању да стражи предају оружје; о пробоју до везирова сараја; о отпору Шаљана из освојеног сараја; о паљењу сараја; о позиву везиру Шаљанима „на божју вјеру“ и њиховом одбијању; о јуначкој борби и погибији „до најпотлашњег издисаја“. У наредних двадесет и девет редака слиједи ванредан прелаз на оно што је у тежишту анегдоте — шеснаестогодишњи дјечак и његова мајка: „Сви изгорјеше до један. А један утече проз некакву мазгалу од града. Имао је тај шеснаест година, а био јединац у мајке“.

Старом војводи је био циљ да изнесе примјер о спремности и непоколебљивој одлучности мајке да жртвује и јединца сина за част племена, да се њен син не издваја од осталих па макар дошла у питање и његова глава.

У *Животу*, пак, налазе се опширне дигресије, развијене тезе о дужности главара да својим главама заштите народ који заступају. Антички снажно је мотивисано зашто главари иду везиру у Скадар када знају да ће бити погубљени: „Да смо добили, мене би старјешинство допало, па нека је и старјешинство изгуба моје пошто не може бит' да се гине, ми али народ“.¹⁴

¹² *Живот и обичаји Арбанаса*, 34—40. — Сабрана дјела Марка Миљанова, књ. II, Графички завод, Титоград, 1967; *Примјери чојства и јунаштва*, примјер бр. 14.

¹³ *Живот и обичаји Арбанаса*, 39.

¹⁴ Нав. дјело, 34.

Када су Шаљани стигли близу Скадра, у *Примјерима* се само каже како су дали један другоме ријеч да не дају оружје везиру, него да с њим погину, а у *Животу*, у 35 редака, војвода развија мисао о срамној смрти без оружја и о одлуци Шаљана да с оружјем гину, јер у овом дјелу ријеч је о о б и ч а ј и м а.

Такође је у *Живот* унесена драматична епизода о дјечаку Шаљанину — зашто је закаснио да се забарикадира у везировим сарајима с осталим Шаљанима. И када изуземо ову епизоду (11 редака) и помињање младог Шаљанина уз остале главаре (7 редака), можемо рећи да је три четвртине текста (167 редака од 208) посвећено *отпору Шаљана и њиховој јуначкој погибији*. Ту су и прекори скадарским беговима и одаковићима што се крију и „не смију мртвога ни рањенога брата прифатити“; ту су описани и сулуди јуриши Турака с циљем да истисну Шаљане или макар да уграбе неку њихову мртву главу; ту су драматичне слике у запаљеном сарају; ту је и образложење зашто је прекршен о б и ч а ј „да не горе љуби у огањ“. Сматрали су да ће част шаљска пострадад' ако и једна шаљска глава или оружје дође у турске руке“.¹⁵

Тако, у *Животу* је тежиште на *јуначкој погибији шаљских главара*, а у *Примјерима* на *мајчином страху да јој син не остане под срамотом као кукавица и издајник*. (И Чаћеновић наводи да је уз ову анегдоту у војводином манускрипту наслов био *Коља и његова мајка*).¹⁶

Текст из *Примјера* условно може да се прихвати као анегдота мада је војвода могао још више да сажме уводницу, као што смо показали у анегдоти о Шују Шћепанову и Миљану Вукову,¹⁷ али он о структури анегдоте као врсте није водио рачуна, него је писао по неком свом унутарњем осјећају. Ваља напоменути да је дијалог између мајке и сина сугестивније и језички вјеродостојније дат у *Животу* него у *Примјерима*. Двије појединости увећавају вриједност текста из *Живота* које се односе на младог Шаљанина и његову мајку: 1. да је пред удовичином кућом „жалосна скупштина (била) још више но ће друго“, јер мајка остаје без игдје иког, самохраница, па је и жалост највећа и 2. изузетно лијеп народни исказ како млади Шаљанин, послије повратка из Скадра, затиче пред кућом „бе му (...) кука црно коло браће и пријатеља“. Најзад, *Живот* нам помаже да отклонимо једну грешку, која се, највјероватније, појавила у току штампања *Примјера* у којима је испуштен један одговор и једно питање. Кад мајка пита: „Оклен ти, сине?“, нелогичан је одговор: „Изгибоше сви“. У *Животу* нема нелогичности, него на горње питање слиједи одговор: „Ја са Скадра!“. Тек на сљедеће мајчино питање: „А камо ти дружина?“, нормално се надовезује одго-

¹⁵ Нав. дјело, 38.

¹⁶ Јован Чаћеновић, *Књижевно стваралаштво Марка Миљанова* (докторска дисертација), дактилографисано, Универзитетска библиотека, Београд, Сигн. РД 6496, 188.

¹⁷ *Примјери чојства и јунаштва*, примјер бр. 16.

вор: „Погибоше“ или „Погибоше сви!“. Утисак је да је војводин језик у *Животу* аутентичнији и да је у њему било мање интервенција редактора него у *Примјерима*.

Када Чађеновић резимира испоређивање истих догађаја у разним дјелима Марка Миљанова, извлачи, поред осталих, и овакав закључак: „Двије верзије анегдота (ранија у дјелу о КУЧИМА И АРБАНАСИМА и каснија у ПРИМЈЕРИМА) показују како вријеме оставља трагове у усменом приповиједању и када је у питању савјестан и даровит приповједач. Саопштавање истог догађаја, причање исте приповијетке у разним временским размацима од стране истог приповједача мора да се донекле разликује јер се догађаји прекривају заборавом, што подлијеже дјеловању закона усменог стваралаштва. Када се пореде верзије истих догађаја у разним Марковим дјелима, уочавају се извјесне разлике. Некад су то значајане појединости које приказују јунака у другом свијетлу (подв. П. П.), а најчешће то су детаљи који су спореднијег значаја. То показује да се прича у памћењу и казивању истог приповиједача Марка Миљанова неумитно мијењала“.¹⁸

Гледано с гледишта *структуре анегдоте*, све сличне текстове у разним војводиним дјелима не бисмо могли назвати анегдотама. И у *Примјерима*, који су у највећем броју анегдоте, има и развијенијих фабула, прича, или сливања у један „примјер“ по двије анегдоте,¹⁹ а у *Кучима* као и у *Животу* један број анегдота је развијен у приче. На примјер, погибија Шаљана из *Живота* има више токова радње.

Неоспорна је и општепризната је тврдња Чађеновићева о томе како „вријеме оставља трагове у усменом приповиједању“, тј. да причање исте приче у разним временским размацима, и када је у питању исти приповиједач, мора донекле да се разликује, али се нама чини да овдје, у војводином случају није у питању само „закон усменог стваралаштва“, како мисли Чађеновић. Уосталом, ни временски размак од настанка појединих војводиних дјела у којима се говори о истим догађајима није тако велик. Нама се, напротив, чини да је војвода Марко *свјесно мијењао појединости, не ријетко и тежиште приче помјерао када ју је прерађивао у анегдоту*. То би било оно што је и Чађеновић осјетио када каже да су некад мијењане значајне појединости „које приказују јунаке у другом свијетлу“.²⁰

И подвиг Нова Попова, када избавља Гогу и Илију из куле Брунчевића, сажетичје је дат у *Примјерима*,²¹ него у *Кучима*.²² И

¹⁸ Чађеновић, нав. дјело, 180.

¹⁹ У примјеру бр. 6 једну анегдоту чини дијалог између везира и Буље, односно Ивезе, а другу — дијалог између Али-паше Османагића и везира. Наравно, садржај прве анегдоте био би уводница за другу.

²⁰ Чађеновић, нав. дјело, 180.

²¹ М. Миљанов, примјер бр. 27 (други дио).

²² Сабрана дјела М. Миљанова, књ. 3, 84—87.

план Новов за напад на Турке, и извршење тога плана, много је опширније и причано у *Кучима*. У *Примјерима*, између дијалога, много је мање и објашњења (Рекâ је..., Кучи њему реку..., Ново рече...), а у цјелини више него двоструко је краћа него у *Кучима*, односно сажетости у *Примјерима*. И овдје долази до помјерања тежишта анегдоте у односу на причу. Да би што више осудио Елеза Брунчевића због издаје пријатеља и кршења светиње гостопримства, у *Примјерима* се уопште не помињу неке појединости: 1. разлог удаје Маре Рашове за Турчина Елеза Брунчевића, чиме војвода ускраћује Елезу атрибут јунака; 2. радост Елезову што су му шураци дошли на виђење; 3. колебање Елезово пред наговарањем паше Соколовића да изда Марину браћу; 4. плач беспомоћних Куча који посматрају последње тренутке својих забарикадираних племеника. Тежиште више није на светињи гостопримства, па ни на љубави сестре према браћи, као што је у *Кучима*, него на херојском подвигу Нова Попова који из скоро безизлазне ситуације избавља своје опкољене племенике Куче. Оно што је саопштено прије увођења Нова Попова у акцију само је мало развијенија уводница у главни догађај. Анегдота би, неоспорно, била боља да је војвода још више потиснуо лик Маре Рашове, што, у ствари, представља посебну анегдоту — оштроумно откривање Елезове издаје и њена пресуда. Чаџеновић је у праву када, у вези са текстом о Мари Елезовој и Нововом подвигу, каже: „Верзија догађаја у *Племену Кучи* природније је испричана и садржајнија је“,²³ али се стиче утисак да није уочио мајсторство војводино у томе да је управо изостављањем неких појединости приповједачки текст трансформисао у анегдоту.

У вези с Павићевићевим анегдотама, запажено је да их је он (или његови сарадници) знао реконструисати и на основу народних пјесама. Марко Миљанов је, међутим, на три мјеста у својим дјелима помињао Буљу Јованова и његово одбијање да носи турски барјак на своју браћу,²⁴ али је смогао снаге да се у анегдоти о Буљи и Ивези²⁵ ослободи развучености и детаљисања и да језгровито саопшти оно најдраматичније у снажном дијалогу, лишеном разних објашњења, која су, иначе, присутна у причи о Буљи у *Кучима*, да из темеља преради грађу.

У анегдоти из *Примјера* ми ништа не знамо о Буљи, сем да је „неиздајник“. Из народне пјесме, међутим, коју је стари војвода чуо од Бега Иванова Мијовића, сазнајемо да је Буља био страх и трепет за Турке:

²³ Чаџеновић, нав. дјело, 171.

²⁴ М. Миљанов, примјер бр. 6; Сабрана дјела, књ. 3, 183—189 (пјесма); Сабрана дјела, књ. 3, 169—170 (прича).

²⁵ Примјер бр. 6.

Када оно Буља кликоваше,
Врбица се сва пролијегаше,
Турке страшна страва узимаше,
јер сва војска Буљу познаваше,
и све један другом говораше:

„Познајеш ли Буљу Ораовца?
Богме за нас добра бити неће,
јер кâ Буље данас мегданције
у каура ни Турака нема,
још га Срби кâ свеца слушају.²⁶“

Такође нема ни помена у анегдоти о разлогу похода скадарског везира на Дрекаловиће (Куче):

Бе гођ с војском нашом окренемо,
свуд мејдане јуначке добисмо
а на Куче вазда погибосмо.²⁷

Не говори се ни о плану везировом:

У цара сам благо измолио
у Куче ћу мито оправити
нећемо л' и' митом оштетити.²⁸

Не помиње се ни настојање везирово да Буљу *подмити*:

Па дозива Буљу Ораовца
да му даде кол'ко оће пара
и пред војском шарен алај-барјак,
ко год види, свак да му завиди,
и да иде пред царевом војском
да удари на Дрекаловиће.²⁹

У анегдоти се *само нуди* Буљи да носи „царски барјак на Дрекаловиће“. У даљем току пјесма се приближава анегдоти, али је и ту *огромна разлика у начину преношења информације*. У пјесми је то дато широко, у епској форми:

Не шће Буља купит се за благо,
него рече царевом везиру:
„Не могу ти благо прифатити,
нити барјак пред војском носити,
нит се српски издајник назвати,
но сам радиј данас погинути“.

²⁶ Сабрана дјела М. Миљанова, књ. 3 (Бој на Врбици), 147.

²⁷ Нав. дјело (*Прва поара Куча*), 183.

²⁸ Нав. дјело, 185.

²⁹ Нав. дјело, 185.

Опет везир Буљи говораше:
*„Узми, Буљо, царско знамење
 служи цара нећеш се кајати,
 дати ћу ти блага кâ камења
 и светога дара из султана“.*
 Буља на то одврати везиру:
*„Што будалиш, скадарски везиру!
 Ка цијели Стамбол да ми дадеш,
 издајник се ја нећу назвати,
 нит ћу себе тако оцрнити,
 и Србину такви примјер дати,
 трагу моме укор оставити,
 да га коре и сви да му зборе,
 и да ми га пријекором море“.³⁰*

Послије оваквог одговора, брзо је разговору дошао крај:

*На Буљу се везир наљутио,
 објеси га на танки конопац
 код бијеле куле Беговића,
 насред Зете у село Махалу.³¹*

Подвучени стихови донекле би одговарали дијалогу који воде везир и Буља у анегдоти, гдје попримају карактер драмског.

И прича о Буљи у *Кучима* много је ближа пјесми него анегдоти, мада је дијалог у причи ближи анегдоти, па ипак, не онако сажет.

И композиционо анегдота из *Примјера* дјелује много складније него прича у *Кучима*. У причи је уводница разбијена. Прво се износи како је везир скадарски дошао с војском у Зету, на кулу Беговића, и како су ту дошли два ораовска јунака. Затим се одвија дијалог у којем везир по други пут нуди Буљи да узме барјак или конопац на грло и тада војвода додаје: „Говорећи ово, везир је био на прозор од повисоке куле Беговића, а Буља међу војском на поље око куле“.³² У *Примјерима*, пак, у уводници, ванредно складно је дата п о з о р н и ц а збивања догађаја: „Турска је војска дошла у Зету, код кућа Беговића. Везир скадарски сједио је на прозор од куле, а војска на поље, око куле“.³³

У причи, у *Кучима*, неспретно је разбијен дијалог између Пунана Дедина и Буље Јованова. Када је Буља већ „треснуо ногом и штица се преврнула, а он остâ висећи“, војвода додаје: „Причају да га је тада (подв. П. П.) издајник Пунан пита: „На чију кућу врана смрди?“, а Буља му одговорио: „Данас на моју, а сјутра ће на твоју“. Дакле, нелогично је да Буља говори пошто је „остâ висећи“. И овај пропуст је отклоњен у анегдоти.

³⁰ Нав. дјело, 185—186.

³¹ Нав. дјело, 186.

³² Нав. дјело, 169.

³³ Примјер бр. 6.

И појединост када Буља изговара ријечи којима своје најближе оставља на аманет Дрекаловићима, природније је да то каже непосредно пред отискивање даске испод ногу, тј. пред самовјешање, како је и урадио у анегдоти, него у тренуцима када прилази вјешалима и још се води дијалог, као што је у причи.

Анегдота из *Примјера* за четвртину је краћа од приче из *Куча*. Занимљиво је указати и на то колико је војвода Марко посједовао способности да саопшти догађај крајње сажетим анегдотским стилем и колико је управо тиме анегдота добила у драматичности. То ћемо илустровати напоредним навођењем текстова из *Куча*, односно, из *Примјера*.³⁴

Кучи

Везир је дава Буљи барјак да иде пред војском на Дрекаловиће.

Но Буља му је река: „Не допушта ми православна вјера и част јуначка да војујем против браће.“

Потље дужег разговора везир је спустио кроз прозор низа зад барјак и конопац, говорећи: „Узми, Буља, сад које оћеш: барјак пред војском или конопац на грло“. Говорећи ово везир је био на прозор од повисоке куле Беговића а Буља међу војском, улогореном на поље око куле.

Пошто га је нагонио везир да узме барјак или конопац, искочио је Буља између војске и доша при зиду ће виси барјак и конопац и примио се на штицу повисоко намјештену за вјешала, говорећи: „Помози, Боже: оћу конопац на грло, али не барјак против браће“. Додајући још: „Остављам мога свакога на аманет Дрекаловићима, а ја весело мрем за њи“ и метнуо је намчицу на грло.

Везир му је опет река: „Узми, Буља, царско знамење, а макни конопац с грла, да ти не мичу штицу испод ногу“.

Буља је одговорио, смијешећи се подругљиво: „Ја ћу, пашо, то учинити сам, да се не муче твоји Турци“, па је треснуо ногом, и штица се преврнула, а он остá висећи.

Примјери

Везир ће с прозора: „Буља, ево ти барјак царски да ми носиш пред војском на Дрекаловиће“. И спусти барјак с прозора низа зид.

Буља ће везиру: „Честити пашо, не допушта ми част да дижем твој барјак на моју браћу“.

Везир спушти конопац покрај барјака говорећи: „Узми, Буља, барјак пред војском, али конопац на грло“.

Буља: „Помози, Боже, хоћу конопац на грло а не барјак на Куче“. Пење се на штицу која је за вјешала начињена. Висећи, барјак окрену иза себе, а конопац на грло намаче.

Везир: „Још једном, Буља, везљу: узми барјак царски, да ти не мичу штицу испод ногу!“

Буља: „Сам ћу ја, пашо, маћ' штицу, да се не муче твоји Турци“. Око тога Буља изговори ово: „Остављам на аманет мога свакога Дрекаловићима, а ја умирем за њих весело (...) па тресну ногама у штицу те се преврну.“

³⁴ Сабрана дјела М. Миљанова, књ. 3, 169—170 и примјер бр. 6.

Дио из приче, односно из анегдоте дословно смо навели, само смо одговарајуће цјелине издвојили ради веће прегледности. Није тешко уочити да су коментари у *Примјерима*, односно у анегдоти, сведени на најмању мјеру, да текст управо личи на драмски текст (Везир — Буља, Везир — Буља), што није случај с причом из *Куча* (Везир је дава . . . , Потље дужег разговора . . . , Пошто га је нагонио везир . . . , Везир му је опет река . . .).³⁵

Такође, читалац или слушацац не може да дочара сцену са спуштањем барјака и конопца у причи, као што то може у анегдоти. У причи везир спушта кроз прозор с куле низа зид *истовремено* и барјак и конопац „потље дужег разговора“, а у анегдоти, *уз прву понуду*, спушта низ прозор *само барјак*. Анегдота много добија у драматичности када везир, послјије одбијања Буљина, у нијемој сцени, спушта низ прозор, поред спуштеног барјака, конопац и нуди му избор.

И изостављањем описа који сретамо у причи („Буља је одговорио смијешећи се подругливо“), и, уопште, сажимањем дијалога, стари војвода је ванредно окарактерисао личности. Азијат, скадарски везир, који је у анегдоти шкрт на ријечима али неопозив у својим суровим намјерама као да је брат крвавог Абид-аге из романа *На Дрини ћуприја*. С друге стране, одлучност Буљина избија из сваког поступка његова и импонује неком античком смиреношћу пред чином смрти. Његово кретање к вјешалима сугерише оно мажуранићевско „ласно“ растајање са сунцем у име достојанства човјекова живљења.

Још смо уочили неке битне разлике у анегдоти, у односу на народну пјесму и причу из *Куча*, чиме је стари војвода наметнуо основну идеју својих *Примјера* уопште, а у анегдоти о Буљи посебно.

У народној пјесми сво видјели да је лик Буље Јованова представљен као *јунак без премца*. У причи (из *Куча*), у уводном дијелу се помиње како су пред кулу Беговића дошли „два ораовска јунака“ (подв. П. П.). Такође, у одбијању да понесе барјак, Буља у причи каже да му то не допушта „. . . част јуначка“ (подв. П. П.). У анегдоти, пак, (из *Примјера*), *ни једном ријечју се Буља не апострофира као јунак*. Умјесто „два ораовска јунака“, из *Куча*, у анегдоти се помињу „два Ораовца неиздајника“. А ово није усамљен случај. Мало доцније

³⁵ Сличан стилски манир Марко Миљанов је испољио и у анегдоти о Мурат-аги Ганићу, у којој се саопштава како је Ганић осветио свог племеника Куча. То је видљиво и легитимним поређењем са верзијом из ЖИВОТА (Сабрана дјела, књ. 2, 83). У анегдоти из ПРИМЈЕРА (бр. 58) избјегнуто је опширније причање о томе како су Турци долазили на честитање Турчину који је убио Куча.

Уводница из ЖИВОТА дата је у неуправном говору, а у ПРИМЈЕРАМА, вјеродостојније, у управном говору.

У анегдоти се, као у драмском тексту, смјењују дијалози (Турчин — Мурат-ага).

Дијалог је у анегдоти живљи, а и лексика је аутентичнија, нарочито у поенти.

видјећемо да је слично поступио и са Петром Зоговићем. Да ли је ово детронизовање јунака случајно? Нама се чини да није. Напротив, убијеђени смо да је оваквим поступком стари војвода на вишем етичком и идејном плану постигао пун погодак. Као да је у подтексту хтио да каже да вјерност свом дому и роду није само привилегија истакнутих јунака. По овоме се, управо, војводин поступак у анегдоти разликује од еписке традиције, што представља значајан допринос у разграничавању, односно утврђивању поетике анегдоте. У овом смислу значајно је како је војвода поступио и с Петром Зоговићем.

Војводина прича о Петру Зоговићу, Кучу, Кривоодољанину, како је спасао манастир Дечане од турске похаре, налази се и у *Кучима*³⁶ и у *Примјерима*³⁷ и на почетним странама војводина записа *Српски хајдуци*.³⁸ Пјесма је, изузимајући извјесне легендарне појединости, слична прозном казивању из *Куча*, па се њоме нећемо посебно бавити. Испоређивањем два прозна текста о истој личности и о истом догађају потврдиће се још једном војводина способност да развучено еписко казивање,³⁹ с наглашеним елементима легендарног, транспонује у сажету анегдоту и испољи ванредан смисао за одабирање најважнијих појединости и да ненаметљиво истакне наравоученије како човјек треба да буде „бранич цркве“, како би рекао Његош.

Казивање у *Српским хајдуцима* у Петру Зоговићу броји 219 редака, према 34 ретка у *Примјерима*. Анегдота је ослобођена легендарних појединости које су, у оквиру приче о том догађају, апсолутно могле да се чују у турској средини, као мотивација за пораз. Војвода Марко у анегдоти не говори ништа о томе шта је покренуло Скадране на Дечане („скадарски газилук“ и глас о „дечанском благу“). Изостала су и правдања преживјелих Турака похарника из дружине „Ја’а Скадранина“ како је „у цркву и авлију на стотине Петрова и гласова било“, „а много муња и громава да су у њи’ пуцали“; да су „и полудили неки од њи’ кад су у Скадар дошли“; да им се „преставило да и’ је Божја сила сагрла“.⁴⁰ Изостављено је и објашњење зашто „стража арнауцка стоји на црковни трошак“ у вријеме Турака и слично. Није ствар у томе што је анегдота из *Примјера* шест пута краћа од казивања у *Српским хајдуцима*, него више у томе како је војвода, за другу прилику и другу концепцију књиге, *Примјера*, из темеља прерадио свој првобитни запис, па му је и тежиште помјерио. Јер, у запису о Петру Зоговићу из *Српских хајдука тежиште је на страху скадарских зулумћара* и заклињању да „већ никад у Дечане нете“, а у анегдоти из *Примјера тежиште је на одважности и храбрости сиromaха човјека* у одређеном тренутку, човјека који је дошао „у пец-

³⁶ Сабрана дјела М. Миљанова, књ. 4 (додатак), 194—199, (пјесма).

³⁷ Примјер бр. 57.

³⁸ Сабрана дјела М. Миљанова, књ. 2, 105—109.

³⁹ Нав. дјело, 106. („Ево да кажем како је то било па ћу се поврнут реченијема арабашама и буљугбашама“).

⁴⁰ Нав. дјело, 108—109.

ку наију од сиромаштине“ „да се презими“. Иначе, као и Буља Јованов, и Петар Зоговић се у народној пјесми помиње као крвав јунак:

Из Куча се момче подигнуло,
кренуло је у чету јуначку.⁴¹

И у *Српским хајдуцима* је Зоговић апострофиран као „ајдук и арамбаша“, претеча легендарних јунака Рака Бурића и Илије Куча. У *Примјерима*, о Петру Зоговићу се уопште не говори као о харамбаши или јунаку, него као о *обичном сиромашу*. Дакле, и у овој анегдоти, као и у оној о Буљи, стари војвода преобраћа истакнутог јунака у обична сиромаша који, у ситуацији угрожености националне светиње, израста у одважног борца.

Оваквим примјерима стари војвода је дјеловао васпитно на млаве снаге, управо је говорио о томе да подвизи нијесу привилегија избраника, изузетних јунака, него да свако може и треба да поступи слично и тиме стекне вјечан помен. Војвода управо говори о томе како обични људи стичу бесмртну славу. Наравно, све је у војводиним анегдотама дато у народном духу и у народном руху и без обзира на овакве војводине интервенције и без обзира на све извјеснију улогу редактора војводинских *Примјера*, његове анегдоте остају као најбоље и најаутентичније народне творевине.

Марко Миљанов је, сви су изгледи, имао разлоге што је у својим анегдотама, у *Примјерима*, претежно говорио о обичним људима који нијесу неки истакнути заповједници или главари или, ако су и били, то није истицао.

Чаџеновић је детаљније разврстао колико којих примјера отпада на поједина племена или етнике.⁴² Највише их је, природно, нашао везаних за војводино племе Куче, јер је он и овдје писао о људима који су му „познати лично, или по казивању“.⁴³

Сигурно је то да је војвода био врло комуникативан човјек, да је као народни првак дуге времена боравио и на Цетињу гдје су се на сједницима причале и многе анегдоте, да је био одличан познавалац народног живота, да је био један из групе људи која је препоручена Валтазару Богишићу за анкетирање при изради Црногорског имовинског законика,⁴⁴ да је био лични пријатељ с многим легендарним јунацима као што су били Јоле Пилетић, Пеко Павловић, и други, а о њима нема ни ријечи у његовим анегдотама. Расправљајући о овом питању, Чаџеновић каже: „Необично је што нема више прича из живота црногорских владика, сердара, јунака и ратника“.⁴⁵ У

⁴¹ М. Миљанов, *Сабрана дјела*, књ. 4 (додатак), 197.

⁴² Чаџеновић, *нав. дјело*, 272.

⁴³ *Како умијем тако кликујем*, *Сабрана дјела*, књ. 1, 33.

⁴⁴ Спроведена је била анкета о правним обичајима. „Извјеститељи су били људи који најбоље познају народни живот и који су учествовали као главари у народном судству и управи“. — Др Нико С. Мартиновић, *Валтазар Богишић (I), Историја кодификације црногорског имовинског права*, Цетиње, 1958, 87.

⁴⁵ Чаџеновић, *нав. дјело*, 273.

Предговору изгубљеном издању, у којему су били опјевани знаменити бојеви и црногорски јунаци онога времена, војвода као да изражава извјесну антипатију према главарима и заповједницима.⁴⁶ Више се залаже за подвиге обичних бораца. Нешто од тога става присутно је и у *Примјерима*.

Чаџеновић износи занимљиву претпоставку о томе једностраном избору у *Примјерима*: „Можда је Марко овом као и другим својим књигама хтио да остави спомена о крајевима који нијесу били довољно познати културном свијету“.⁴⁷ Ми бисмо пошли још даље па бисмо рекли да је овакав став Марка Миљанова у складу с његовим демократским начелима због којих је и дошао у сукоб с књазом Николом, да је и његово писање било својевстан отпор званичном Цетињу, тј. фаворизовању и монополисању јунаштва на подловћенску Црну Гору. Наш је утисак да је у то вријеме, поткрај прошлога вијека, на ширем плану вођена борба за афирмацију до тада непризнатих јунака из крајева ван Катунске нахије. Када бригадир и члан Сената Бајо Бошковић ослобађа војне обавезе народног пјесника Максима Шобајића⁴⁸ да би могао да се креће по ратиштима и пјева о подвизима појединаца и пламена, поред осталог, рекао му је: „Брдско се јунаштво до данас гомилало на Катунане и друге Црногорце. А по данас *не дамо тако* (подв. П. П.), кад већ и ми умијемо да пишемо и пјевамо“.⁴⁹ Превазилазило се схватање да је Катунска нахија, којој је припадала и владаочева књажевска кућа, „срце и снага Црне Горе“, или оно схватање незадовољног катунског главара што га Максим Шобајић није опјевао у *Освети косовској*: „Не пишу се пјешне по будуцима, но на Цетиње код Господара, па како он 'оће са главарима“.⁵⁰ Шобајић још свједочи о томе стању и отпорима: „Гољо

⁴⁶ Како умијем тако кликујем, Сабрана дјела М. Миљанова, књ. 1, 35.

⁴⁷ Чаџеновић, 273.

⁴⁸ Максим Шобајић (1836—1917), пјесник, Шобајићи, Даниловград, пјевао је пјесме у десетерцу, у духу јуначких народних пјесама о догађајима из ратова с Турцима 1875—1880. Године 1879. објавио је у Новом Саду *Освету косовску*, јуначке пјесме о ратовима Црногораца (1875—1878), која је изазвала жестока реаговања катунских главара, посебно седам никшићких командира, Катунана, због тога што у пјесмама нијесу добили мјесто. Ово је довело до одлуке седам командира о прогонству из Никшића свих Шобајића, угледних трговаца, који су се једва спасли.

Шобајић је 1896. г. припремио за штампу и другу књигу *Освете косовске*. Када је у штампи објавио оглас о изласку друге књиге, књаз Никола је преко војводе Шака Петровића тражио од Шобајића да пошаље рукопис, што је Шобајић и учинио, али књаз му никад није вратио „преко тридесет пјесама“ „на жалост све Херцеговине“, јер су у тој књизи била обрађена „факта херцеговачког устанка“. У оставштини Максима Шобајића пронађено је деветнаест пјесама које су 1925. г. објављене под насловом *Невесински устанак*.

⁴⁹ Максим Шобајић, *У моје доба* (мемоари), Београд, 1933, 37. (Занимљиво је и запажање Шобајићево о Његошу како ни „наш велики Ђеније, први књижевник црногорски“, у својим дјелима *Горском вијенцу* и *Шћепану малом* не помиње ни Брда ни Брбане — 37).

⁵⁰ Нав. дјело, 42.

катунски могао се натресати над главаром брдским или херцеговачким брекнучи му: „Шта си ти? Знаш ли ти е сам те ја отео од Турчина?“⁵¹

Као да мисао Баја Бошковића наставља и војвода Марко: „Видим да многи јунаци не само да умријеше тијелом, но и рад њихов умрије, који не *смије бит’ заборављен*“⁵² (подв. П. П.). Он их види као борце који су мрли „за своје и свија нас право“. Помало резигнирано додаје: „Пише се о главарима и заповједницима, но Вуле Нешков и Раде Мучин, с достином, није био главар (. . .). Пјевај, о брате, о томе слободно!“⁵³ Ових начела држао се стари војвода и у својим *Примјерима*.

Summary

TRANSFORMATION OF THE TALE INTO ANECDOTE IN THE WORK OF MARKO MILJANOV

by Petar Pešut

In the introductory part the author concisely points out the distinction between the *tale* and the *anecdote*. Starting from Pero Slijepčević’s opinion about the specific character of the anecdote in relation to the folk tale or folk song, the author elaborates and cites different opinions (from Gezeman to contemporary theoreticians of literature) to come to the conclusion that *the tale is based on a different from of thinking in relation to the anecdote*. An anecdote is a miniature drama, a short scene including at least two persons who, like in a drama *speak for themselves*. It is characterized by shortness and extreme conciseness; it does not tolerate rhetorics; it leaves no room for episodes, subsidiary plots, comments and explanations.

Some authors who wrote about Marko Miljanov noticed repetitions in his various works, but they overlooked the old Duke’s ability to change their structure and shift their focus in these »repetitions«, depending on the purpose of the work. The author substantiates this with examples of the death of Šalj leaders and of Novo Popov’s deed taken from LIFE AND TRADITIONS OF ALBANIANS and EXAMPLES OF CHARACTER AND HEROISM.

Taking as an example Djulja Jovanov’s deed, by comparing texts from the CLAN OF KUČI and from the EXAMPLES, the author directly delineates the transformation of the tale into anecdote. The author observes the same ability in the description of Petar Zogović’s deed which takes 219 lines in the SERBIAN HAIDUKS and 34 lines as an anecdote in the EXAMPLES.

⁵¹ Нав. дјело, 38.

⁵² *Како умијем тако кликујем*, Сабрана дјела М. Миљанова, књ. 1, 35.

⁵³ Нав. дјело, 35.

Tracing Djulja Jovanov's character in the folk song and in the tale (from the CLAN OF KUĆI) on one hand, and in the EXAMPLES on the other hand, the author observes that Djulja frightens the Turks out of their with in both the song and the tale, whereas in the EXAMPLES he is merely a »non-traitor«. The old Duke used a similar procedure in his representation of Petar Zogović. The author comes to the conclusion that Marko Miljanov consciously dethroned his heroes, trying to convey the idea that loyalty to family and clan is not a privilege of exceptional people and heroes. This also distinguishes the Duke's procedure in the EXAMPLES from epic tradition.

At the end the author states his opinion why Marko Miljanov's anecdotes deal more with common people than with prominent commanders and leaders.

